ڕۆڵی ژن لەبەیت و باوی فۆلكلۆری كوردی دا… ڕەسوڵ بێسكێینی

بەپێی ئەو شارەزایانەی لەبواری گۆرانی و مۆزیك و فۆلكلۆریان كۆڵیوەتەوە، دەربڕینی گۆرانی لەهەستی ناخی مرۆڤ دا زۆر كۆنە، لەوانەیە سەرەتا بەنزا و پاڕانەوەی ئاینی بێ خواوەند دەستی پێ كردبێ و دواتر بەئاوازی ئەدەبی جۆش و خرۆشی ناخی مرۆڤ گەشەی سەندبێ، تا لە ئازار و نەهامەتی ڕۆژگار بحەسێتەوە و كەمێ گوێ و تینیان بەبەردابێنێتەوە.

كوردیش وەك مرۆڤێكی خاوەن زەوق و هەست ناسك، بۆ كەیف و خۆشی، لەگەڵ دیمەنی دڵڕفێن و سروشتی سەرنجڕاكێشی نیشتمانەكەی، لەداوێنی كەژ و كێو و بناری چیا و پێدەشتی نیشتمانەكەیدا، لەزەماوەند و ژنهێنان، لەگەشت و سەیران، لەكار و دروێنە و خەلە و خەمان، دەنگی لێ هەڵبڕیوە و گۆڕانی چڕیوە و هەرجارەی لەهەوایەك ناخی خۆی هەڵڕشتووە، كوڵی دڵی خۆی بەگوێی چیاكان داداوەو دەروونی خۆی دامركاندۆتەوە. لەكاروانی بەردەوامی ڕۆژگار و لەئاكامی هەوراز و نشێوی ژیاندا، بەیت و حەیران و گەلێ و لاوك و مەقام و قەتار و هۆرە و سیاچەمانە و ئاوازە كوردییەكانی داهێناوە، بەشی زۆری لەو بەیتانەدا لاواندنەوە و پێداهەڵگوتن و شینگێڕانە، بەمەش خەمی خۆی ڕەواندۆتەوە.

بێگومان لەناو ئاواز و فۆلكلۆری كوردیدا ژنیش جێگای دیاری هەیە، لەكاتی كار و هەڵسوكەوتی ڕۆژانەیدا گۆرانی وتووە و دەنگی زوڵاڵی بردۆتە پاناوك و لاپاڵی چیا و نێو ئەشكەوت و گوێچگەی ئەو خانمە شێخانەی سەركانی و كانیاوەكانی بەئاوازە خۆشەكانی پڕ كردووە، دەكرێ بۆ ئەو مەبەستە ئاوڕێك لەبەیتە فۆلكۆریەكانی وەك: مەم و زین، خەج و سیامەند، لاس و خەزاڵ، قەر و گوڵەزەر، بارام و گوڵندام، كاكەمیر و كاكەشێخ، شێخمەحمود و مەزرزینگان… بدەینەوە، كە ژن لەم بەیتانەدا ئامادەیی باشی هەیە، لەم ڕوانگەیەوە لەدیدی زۆرێك لەهونەردۆستان، ژن سێ وێنای هەیە لە هونەردا:

یەكەم/ ژن وەك بەرهەمهێنەری هونەر (سەرچاوەی هونەر)

دووەم/ ژن وەك بینەرو بیسەری هونەر (كارتێكراوی هونەر)

سێیەم/ ژن وەك بابەتی هونەر

بێگومان ژن لەهەرسێ بواردا ئامادەیی تەواوی هەیە، بەڵام ئەوەی

ئێمە مەبەستمانە ژن لە بەرهەمهێنانی ئەدەبی فۆلکلۆردا چ ڕۆڵێکی هەبووە؟ یان چ ڕۆڵێکی پێ دراوە، چونکە ئەمە جیاوازی هەیە، لەنێوان ڕۆڵ بینینی ڕاستەوخۆ یان ڕۆڵ پێداندا.

لەخاڵی دووەم و سێیەمدا ڕۆڵی ژن وەکو کەسایەتی بینەر یاخود کەسایەتی چیرۆک دەبێتە پرس، بەڵام ئەوەی بەلای ئێمەوە گرنگە خاڵی یەکەم پرسی سەرەکی بریتییە لەڕۆڵی ژن، وەکو بەرهەمهێنی چیرۆک، لەو بارەیەوە ڕەهبەر مەحمودزادە دەڵێت: “پرسیاری یەکەم لە چۆنیەتی ئۆبژە بوونی ژن لەناو ئەدەبی فۆلکلۆری دەکۆڵرێتەوە و پرسیاری دووەم لە چۆنیەتی سووژە بوونی ژن لە کۆمەڵگای نەریتی کورد ورد دەبێتەوە، پرسیاری یەکەم وەکو فانتازیایێکی خوڵقاوی دەستی پیاو گرنگی بە ژن دەدا، بەڵام پرسیاری دووەم واقیعێک، ژن بۆخۆی دروستی دەکا و بە ناوی ژن دەیناسێنێ، بەرجەستە دەکاتەوە، پێم وایە وەباڵ کێشان بۆ ئەو ڕاستییە زۆر دژوارنییە، لە کۆمەڵگایەکی نەریتی دا دەوری ژن وەکو ئۆبژە بەرچاوتربووە، هەتا وەکو سووژە، ژن فانتازیای پیاوبووە، ڕاستە جوانترین و زۆرجاریش گرنگترین فانتازیای پیاوبووە، بەڵام کاتێک خودی ژن فانتازیایێکی هەبووە نەیتوانیوە بە ئازادی بیکا بە بەرهەمێکی ئەدەبی و هونەری، هەر نەبۆ هێندەی پیاو ئەو ئازادییەی نەبووە، کەوایە سەیرنییە ئەگەر بڵێین لە کۆمەڵگای نەریتیدا سیمای ژن زیادتر لە چوارچێوەی ئۆبژە دا لە قالب دراوە و کەمتر لە چوارچێوەی سووژەدا خۆی نواندووە.

بەسەرنجێکی دڵگیرانە لەزۆربەی بەیتەکوردیەکاندا بەڕواڵەت ژن هۆنەر و داڕێژەری بەیتەکەیە، بەڵام ئێمە هەر لەزاری پیاوانەوە بیستومانە، دەنگی هیچ ئافرەتێك بەتۆماركراوی نەماوتەوە، بەیتی کاکەمیر و کاکە شێخ، ئازیزێ، بەشێکی زۆر لەحەیرانەکان، بەیتی سوارۆ، زۆر بەیتی دیکەمان هەن، لەڕواڵەتدا خوڵقێنەری ئەو بەیتانە ژن بووە، کەچی بەدەنگی ئافرەت بەرهەمێکمان لەبەردەستدانیە، ئەوەی هەیە لەزاری پیاوانەوە بەئێمە گەیشتووە، هەرچۆنێك بێت وردبوونەوە لەو بەیت و حەیرانانە ڕاستیەکمان بۆ ڕوون دەکەنەوە، بەهۆکاری نەریتی کۆمەڵگا یان نەبوونی دەرفەت، ژنی کورد وەك پیاوان مەیدان و ڕێگای پێ نەدراوە، لەمەیدانی گوتن و خوڵقاندنی حەیران و بەیتە فۆلکۆریەکاندا ئەسپی خۆی تاو بدا،عەلی خزری نووسەر و ڕووناکبیری ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەدیمانەیەکدا لەبارەی حەیرانەوە ئاوا وەڵامی دیمانەکار جەعفەر حسین پوور (هێدی) دەداتەوە:

“هەندێك جار دەگوترێت حەیران لەلایەن ژنانەوە گوتراوە، یا کاری پیاوان نەبووە، بۆچوونێکی تەواو ئەقڵ پەسندە، ڕەنگە بووبن، یان تائێستاش هەبن ژنانێك حەیران بڵێن، دڵنیام لە چوارپارچەی

کوردستان ڕادەیان ئاگاتە دەکەس، بەپشتیوانی کام بەڵگە و بنەما ئەم قسەیەدەکەن، ئەوەی دەیڵێن باللۆرەیە، حێ بووکێ یە، هەی تەختە تەختەیە، هەوای مەشکەژاندن و مانگا لاواندنەوەیە، لای لایەی منداڵ و شینی مردوو…یە، نەك حەیران، لەکاتێکدا هیچ پیاوێك بەدی ناکەی باللۆرە یان هەوای مانگا لاواندەنەوەی تایبەت بەژنانە کوتبێتەوە، یان وەك شتێکی پیاوانە بیڵێتەوە، بەڵێ حەیران خۆشتربوو، ژن گوتبای، بەڵام ژنی کورد هەرچەندە لەچاو ژنانی نەتەوە هاوسێیەکانەوە سەربەستی زیاتر بووە، بەڵام هیچ کات ئەو سەربەستیە نەگەیوەتە ئەو ڕادەی لەمۆسیقادا چالاکی هەبێت، ئەگەر کوڵ و کۆیەکی لە دەرووندا بووبێ، بەبیانوی لاواندنەوەی منDA□، ئەگەر ویستویەتی ڕەخنەبگرێ و ڕق و کین بڕێژێ بەباللۆرە و ئەگەر ویستوویەتی بەڕیتم دەروونی لەگرفتەکانی ڕۆحی پاك بکاتەوە، بەئاهەنگی مەشکەژاندن سوکنایی هاتوەتێ، ژنی کورد زگماك هۆنەربووە، ئەوەی ئەو لە لایەلایە و باللۆرە و مەشکەژاندن و شینگێڕی مردوو و …دا، وەك هۆنراوە خوڵقاندوویەتی لەباری ناوەرۆك و جوانیناسیەوە بێ وێنەیە و پیاوی کورد لەکاری مۆسیقادا، ئەو سوژە و دیالێکتانەی لەژن وەرگرتووە و لەحەیران دا لەزمان کیژەوە دەگوترێ، ئەمانەتدارییەکە لەلایەن پیاوەوە، ئەگینا ژن ئەویش ڕاستەوخۆ، کەی ئەو دەرفەتەی بووە، تواناکانی خۆی لە مۆسیقادا بێنێتە مەیدان، ئەویش لەسەردەمێکدا تەنانەت بۆ پیاویش گۆرانی کوتن بەکارێکی سووك دانراوە.

بەسەرنجدان لەوەی ئەدەبی فۆلکلۆر ئەدەبی بەر لە خوێندەواری و قوتابخانەی گەلە، دەبێ ئاوڕ لەو شوێنانە بدەینەوە ئەو ئەدەبەی لێ بەرهەم هاتووە، لەوێوە پەرەی پێدراوە، هەموو بەڵگەکان ئەوە دەسەلمێنن، شوێنی پەرەپێدانی بەیت و پشتگیری بەیتبێژان دیوەخانی ئاغا و دەرەبەگەکان بووە، پێشتر دیوەخان باڵاترین دەسەڵاتی نێوکۆمەڵگای کوردەواری بووە، لەدیوەخانەکاندا حەیرانبێژ و خۆشخوان کۆکراونەتەوە و پاداشت و بەخشیخش کراون.

لەلایەك دیوەخان شوێنی کۆبوونەوەی پیاوان بووە و ژن بەهیچ شێوەیەك ڕێی نەکەوتەوەتە دیوەخان و لەئاکامدا هیچ پاڵپشتێکی نەبووە، کەسەیری ئەو لایەنەی دیکەشیان دەکەین، تەنانەت پیاوەکانیش ڕێگای هونەرەکەیان بێ کۆسپ و لەمپەر نەبووە، بەردەوام مەترسی فتوایەکی ئایینیان لەسەربووە، دەی دەبێ ژن چ ڕێگایەکی لەبەر بووبێت، ئەو چەند نمونەی هێنامانەوە ڕوون و ئاشکرا پێمان دەڵێن هۆکاری ون بوون و دیارنەمانی دەنگی ژن چ بووە، پێوەندییەکانی ناو کۆمەڵگا زۆر کەم تر بواری ئەوەیان پێ داوە خۆی تابڵۆیەک بنەخشێنێ.

لەگەڵ ئەوەشدا لەئەدەبی بەرهەممهاتووی فۆلکلۆری دا ژن ڕۆڵی دیاری هەیە، تەنانەت لەباری جوانیناسانەوە سیما و ئادگاری بە شێوەیێکی

زۆر ناسک و مینیاتۆریش نەخشاوە و دەستی تەواو نەبەستراوە، ڕاستە سیمای ژن وەکو سووژە لەناو ئەدەبی فۆلکلۆری دا کاڵترە، بەڵام تەواو ون و نادیاریش نییە، بۆ نموونە لە ئەدەبی فۆلکلۆری دا حەیرانی ژنان و گۆرانیی ژنان هەیە، لەم بەرهەمانەدا تێم و گێشەنیگا بەڕاستی لەگەڵ گێشەنیگا و تیمە باوەکانی ناو ئەدەبی فۆلکلۆریدا جیاوازییان هەیە، لەو بەرهەمانەدا ژن دەورێکی کارا دەبینێ و خۆی تابۆ دەنەخشێنێ و تا ڕادەیێک فانتازیاکانی لە کروتەونێکی هونەریدا دەچنێ. بەیتی لاس و خەزاڵ یان قەر و گوڵەزەر نموونەیێکە بۆ ئەو بەیت و چیرۆکانە، لە گەڵاڵەی چیرۆکی ئەم بەیتانە دا تەنانەت بۆ ئەوەی ژن وەکو سەرۆک عەشیرەتێکیش دەور بگێڕێ، هیچ سڵەمینەوەیەک لەگۆڕێ دا نییە.

مامۆستا هێمن موکریانی دەفەرموێت: "سەرەژنی واش هەبوون، لەوەختی ئاساییدا بەیت و حەیرانیان بۆ مەجلیسی ژنان دەگوت و لەشینگایان بەئاهەنگێکی زۆر پڕسۆز بەمردوویان هەڵدەگوت، قەتم دەنگی خۆش و ئاهەنگی پڕسۆز و بەجۆشی فاتەڕەشی لاچینی و ژنی ئاغای لەبیرناچێتەوە، مەنیج حەیران و زڕەخا چوختیش، دووژنی بۆباك و شاری مەهاباد بوون، دەفەیان لێ دەدا و گۆرانی داوەتیان دەگوت و شایەری شایی بوون، هیچ لەپیاوەکانی ئاواڵیان نەدەمانەوە، بەتایبەتی مەنیج کە خەڵکی سابڵاغ و لەخۆزانێکی دەوڵەمەند و بەناوبانگ بوو، بۆ خاتری هونەرەکەی دەستی لەخزمەکانی هەڵگرتبوو.

مەنیج حەیران لە سەردەمانێکدا هاتووەتە مەیدانی هونەر و حەیرانبێژیدا، کۆمەڵگای کوردی زۆر بەچاوی گومانەوە رووانیویانەتە هونەر و گۆرانی، لەو سەردەمە هەموو پیاوێك زاتی ئەوەی نەدەکرد بێتە دنیای هونەر و گۆرانییەوە، نەخوازەڵا ژنێك بیەوێ هەڵبکەوێت، لەناو کۆمەڵگایەك کە زۆر لەمێژ نەبوو رێ بەژنان درابوو بچنە قوتابخانە، دەبێ چەند ئەستەم بێت بۆ ژنێك بیەوێ بێتە ناو دنیای هونەرەوە، بۆیە لێرەدا گرنگی دەرکەوتنی ئەم ژنە زیاتر دەردەکەوێت.

نەسرین شێروان یەکێکە لەو ژنە بوێرانەی لەسەرەتای سەدەی ڕابردوو لەدایك بووە و دواتر دەستی بەگۆرانی کردووە، لەو سەردەمە ئەو کاری هونەری کردووە، ژن نەیوێراوە گۆرانی بڵێ، کە لە تێڕوانینی باوی کۆمەڵگای کوردی گۆرانی ووتن بۆ تایبەتی بۆ ژنان عەیبە و شورەیی بووە، ئەو ژنانەی گۆرانییان دەگوت بەپەنجەی دەست دەژمێردران، ئەو توانیی زاڵ بێ بەسەر بەربەستە نەریتیەکانی کۆمەڵگای ئەو سەردەمە و ئەو کۆت وبەندانەی شکاند، بەو پەڕی جورئەتەوە هاتە ناو دونیای هونەر و توانی گەنجینەی گۆرانی فۆلکلۆری دەوڵەمەند بکات.

یەکێکی تر لەو ژنانە زولێخا وەلی لەباشووری کوردستان، ئاواز و گۆرانی دەخوێند و گۆرانی داوەتی دەگوت و شایەری شایی بوو، تەنانەت من (نووسەر) بینیومە لەشایی پیاواندا گۆرانی وتوە و هیچ لەپیاوەکانی ئاواێی کەمترنەبوو، زۆر ژنیش هەبوون بەئاوازی شینگێڕی لەپرسەی مردووەکانیان بەرهەمی جوانیان دەخوڵقاند، هەرچەندە لە کۆمەڵگەیەکی بچووك و داخراوی ئەو سەردەمەدا، گۆرانی گوتن و دەفلێدان لە شایی و زەماوەند بەتایبەت بۆ ژن کارێکی ناپەسند بوو، ئەوپەڕی شارەزایی و هونەری خۆیان نیشان داوە.
لەم تێڕوانینەوە ئەوە دەسەلمێندرێت حەیرانبێژ لەهەردوو رەگەزدا هەبووە و تەنانەت زیاتر بەلای ئەوەدا دەشکێتەوە،ێ حەیران زیاتر بەرهەمی راز و مرازی خەفەکراوی ژن بووبێت، تا لەوەی گوزارشت لەوەی پیاو بکات، تەنانەت زۆرێک لەو حەیرانانەی پیاوانیش دەیچڕن، پڕن لە داخوازی و حەسرەتەکانی ژنان، کە گوایە کچەتیم حەیران بە کوڕەتیم حەیرانی وەها و وەهای گووتووە، تەنانەت زێدەڕۆیی نابێت ئەگەر بگوترێت؛ کارەکتەری سەرەکی و تەوەری سەرەکی زۆرێک لە حەیرانەکان ژن و راز و ئەڤینداریتی ژنەێ، ئەمەش ئەوە دەخاتەڕوو حەیران تاڕادەیەک مۆرکی ژنانەی پێوە دیارە، پاشان لەگەڵ تێپەڕبوونی قۆناخەکانی باڵادەستی پیاوسالاریدا تاهاتووە پیاوانیش داخوازی و راز و حەسرەتەکانی خۆیان تێوە ئاخنیوە و تێکەڵی راز و نیازەکانی ژنان بووە، کە دابونەریت و باوەڕییە کۆنەپارێزەکان خەفە و چەپاندوویانەێ، تەنانەت هەندێک لەو حەیرانانەی حەیرانبێژانی ژن دەیچڕن تایبەتن بە خودی ژنانەێ، وەک شێوازێکی لاواندنەوە و سەردولکە و شیوەنگرتن لە کۆڕ و مەجلیسی ژناندا گووتوویانە، لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت لەبەیت و گۆرانی کوردیدا ژن ئامادەیی تەواوی هەبووە، چ وەك پرسی چیرۆك و چ وەك خوڵقێنەری چیرۆك لە بەیت و باوی فۆلکۆری دا.
تێبینی: سەرچاوەکان لەلای نووسەر پارێزراون.